

Nr 254.

Godkänd av första kammaren den 14 juni 1916.

Godkänd av andra kammaren den 14 juni 1916.

*Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av väckt motion
om anslag till beredande av lindring i de mindre
bemedlades levnadsvillkor.*

(Statsutskottets utlåtande nr 125 och memorial nr 146.)

Till Konungen.

I en vid innevarande riksdag väckt motion har hemställts, att riksdagen måtte anvisa ett förslagsanslag av 20,000,000 kronor att i mån av behov utbetalas av tillgängliga medel redan under år 1916 för beredande av lindring i de mindre bemedlades levnadsvillkor genom reglering av priset å för dem avsedda livsmedel, enligt beslut i varje särskilt fall av Eders Kungl. Maj:t, på förslag av statens livsmedelskommission och på villkor av kommunal kontroll i fråga om syftets ernående.

Till stöd för framställningen har i motionen anförts följande:

»Uti statens livsmedelskommissions årsberättelse, som omfattar tiden från juli 1914 till juli 1915, återfinnes bland annat en uträkning över den av den allmänna prisstegringen förorsakade stegringen i ett svenskt genomsnittshushålls årliga budgetssumma. Hushållet är beräknat bestå av fyra personer (man, hustru och två barn), och dess årskonsumtion är upptagen efter den levnadskostnadsundersökning, som företogs i Stockholm åren 1907—1908. Enligt denna beräkning ställa sig utgiftsposterna, upptagna efter priserna från de 44 orter i riket, varifrån socialstyrelsen upptager regelbunden prisstatistik, på följande sätt:

Varuslag	Kvantitet	H e l a r i k e t		
		Juli 1914 Kronor	Juli 1915 Kronor	Ökning Kronor
Mjök: oskummad	791.8 lit.	118.77	126.69	7.92
skummad	101.9 »	8.15	9.17	1.02
Smör	32.3 kg.	71.62	86.13	14.51
Ost	12.8 »	15.28	18.63	3.35
Margarin	8.7 »	11.95	14.46	2.51
Ägg	28.4 tjog	38.91	48.88	9.97
Potatis	393.0 lit.	25.14	32.21	7.07
Ärter	7.3 »	1.86	3.66	1.80
Bruna bönor	1.8 kg.	0.81	1.24	0.43
Mjöl: vete-	123.7 kg.	38.35	53.20	14.85
råg-	6.3 »	1.31	2.13	0.82
rågsikt-	15.3 »	4.12	6.25	2.13
Havregryn	17.6 »	6.34	9.16	2.82
Risgryn	5.1 »	2.00	2.41	0.41
Rågbröd, hårt	58.7 »	24.08	32.88	8.80
Bröd, mjukt	111.0 »	45.51	57.83	12.32
Vetebröd (skorp.)	36.0 »	27.00	32.40	5.40
Nötkött	38.5 »	41.59	55.45	13.86
Kalvkött	16.7 »	16.71	21.22	4.51
Färkött	7.0 »	9.57	12.04	2.47
Fläsk: färskt	19.9 »	25.47	39.20	13.73
salt	30.6 »	41.34	62.46	21.12
Fisk: färsk	22.4 »	8.75	10.14	1.39
salt sill	21.4 »	9.21	10.28	1.07
kabeljo	2.1 »	1.19	1.44	0.25
Kaffe	17.2 »	26.94	27.80	0.86
Socker	79.3 »	50.77	52.36	1.59
Fotogen	90.7 lit.	18.13	19.95	1.82
Björkved	0.73 famn	18.98	20.51	1.53
Barrved	0.48 »	10.03	10.80	0.77
Kol och koks	3.6 hl.	9.68	12.70	3.02
Summa	—	729.56	893.68	164.12

Sålunda en prisfördyring av kronor 164: 12 för blott dessa 31 varuslag. I Stockholm, där prisfördyringen varit ännu högre, uppgick motsvarande belopp till kronor 207: 25.

Prisstegringen har emellertid oavlåtligt pågått å de flesta av ovannämnda varuslag även sedan juli månad 1915, vilket framgår av en tabell i det officiella arbetet: »De svenska statsmakterna och kristidens folkhushållning». Enligt denna tabell ha prisförhöjningarna från juli till december månad varit följande:

Varuslag	Kvantitet	H e l a r i k e t		
		Juli 1915 Kronor	Dec. 1915 Kronor	Ökning Kronor
Mjök, oskummad	791.8 lit.	126.69	134.61	7.25
skummad	101.9 »	9.17	10.19	1.02
Smör	32.3 kg.	86.13	97.58	11.45
Ost	12.8 »	18.63	23.75	5.12
Margarin	8.7 »	14.46	15.75	1.29
Ägg	28.4 tjög	48.88	69.32	20.44
Bruna bönor	1.8 kg.	1.24	1.76	0.52
Kalvkött	16.7 »	21.22	21.39	0.17
Fläsk: färskt	19.9 »	39.20	43.58	4.38
salt	30.6 »	62.46	70.42	7.96
Fisk: färsk	24.4 »	10.14	13.28	3.14
salt sill	21.4 »	10.28	17.13	6.85
kabeljo	2.1 »	1.44	1.88	0.44
Kaffe	17.2 »	27.80	27.97	0.17
Socker	79.3 »	52.36	54.74	2.38
Fotogen	90.7 lit.	19.85	21.76	1.81
Björkved	0.73 famn	20.51	23.66	3.15
Barrved	0.48 »	10.80	12.65	1.85
Kol och koks	3.6 hl.	12.70	16.12	3.42
Summa	—	594.73	677.54	82.81

Härifrån skola emellertid fråndragas nedanstående belopp, som uppstått genom prissänkningar under tiden juli 1915 till december 1915:

Varuslag	Kvantitet	H e l a r i k e t		
		Juli 1915 Kronor	Dec. 1915 Kronor	Minskning Kronor
Potatis	393 0 lit.	32.21	22.07	10.14
Ärter	7.3 »	3.66	3.44	0.22
Mjöl: vete	123.7 kg.	53.20	46.00	7.20
råg	6.3 »	2.13	1.99	0.14
rågsikt	15.3 »	6.25	5.05	1.20
Havregryn	17.6 »	9.08	8.40	0.68
Risgryn	5.1 »	2.41	2.41	—
Rågbröd, hårt	58.7 »	32.88	30.54	2.34
Bröd, mjukt	111.0 »	57.83	55.61	2.22
Vetebröd (skorp.)	36.0 »	32.40	31.68	0.72
Nötkött	38.5 »	55.45	52.76	2.69
Färkött	7.0 »	12.04	11.83	0.21
Summa	—	299.54	271.78	27.76

Prissänkningen har sålunda uppgått till kronor 27: 76 mot en *prisökning* av kronor 82: 81. Det belopp som återstår är sålunda kronor 55: 05. Om vi lägga detta belopp, utgörande den totala prisökningen från juli till december 1915, till prisökningsbeloppet från juli 1914 till juli 1915, vilket var kronor 164: 12, så framgår att den allmänna prisstegringen åstadkommit en stegring av ett genomsnittshushålls årliga budgetssumma av sammanlagt kronor 219: 17.

Som härav framgår måste en genomsnittsfamilj på fyra personer betala för ovan nämnda varor, enligt nuvarande priser 219 kronor mera än under de normala förhållandena före krisens utbrott. Det stoppar emellertid icke med detta belopp, utan därtill kommer den prisförhöjning, som snart sagt alla övriga varor även undergått. Enligt socialstyrelsens beräkningar utgör den allmänna stegringen av priset på ovan nämnda varuslag 28 procent. Enligt uppgifter från samma håll utgöra de ovan nämnda varuslagen 90 procent av vad som åtgår i livsmedels- och bränsleomkostnaderna för ett genomsnittshushåll. Prisstegringen å de återstående 10 procenten av förnödenheterna torde vara lika stor som å de ovannämnda varuslagen. Härtill kommer sålunda ytterligare kr. 24: 35 i stegrade utgifter. Summa kronor 243: 48.

Men ej nog härmed. Kläder och skodon, rengöringsmedel och hushållsmateriel av alla slag ha ävenledes stigit i pris högst väsentligt. Arbetarne i allmänhet äro icke utrustade med några lager, utan de anskaffa sina olika förnödenhetsvaror efter hand som de förbrukas. Utan skor kunna familjemedlemmarne ej vara och kläder måste de även ha, hur enkla de än äro.

Enligt den ovan berörda stockholmsstatistiken utgjorde utgifterna för kläder och skodon för en genomsnittsfamilj med 2,000 kronors årsbudget 11 procent av hela budgeten. Kläderna och skodonen torde ha stigit med 30 procent. Här kommer sålunda en merutgift av 66 kronor pr år och därmed äro vi uppe i en merutgift pr genomsnittshushåll av 310 kronor pr år. Alldeles visst är att det nu kostar cirka 300 kronor mer pr år för en genomsnittsfamilj att draga sig fram än för ett och ett halft år sedan.

För envar som reflekterar härpå torde det tydligt nog framgå, att arbetarnas och deras vederlikars ekonomiska ställning är rent av förtvivlad. En del arbetare ha visserligen av sina arbetsgivare erhållit s. k. dyrtidstillägg, men detta motsvarar ingenstädes den stora varuprisstegringen. De flesta arbetare ha dock ej erhållit

dyrtidstillägg eller annan inkomstökning. Ej heller ha arbetarna möjlighet att leva på kredit, enär kreditmöjligheterna sedan krisens utbrott ha blivit ytterligare inskränkta. Det återstår sålunda ej något annat än att draga in på konsumtionen, och denna indragning måste i otaliga fall göras så stark, att löntagarklassens levnadsstandard sjunker ner till en nivå, som gör arbetarna till mindervärdiga samhällsmedborgare.

Såsom av det anförda framgår, hava livsmedelsprisen stigit i en sådan grad, att det för stora grupper av landets befolkning, vilka redan vid krisens utbrott befunno sig vid gränsen för möjlighet att existera, betyder undernäring och rent nödtillstånd. Ett sådant tillstånd, vilket ostridigt nu är rådande, innebär sådana vådor ur social synpunkt, att det är statsmakternas *oavvisliga skyldighet* att ingripa avhjälpande och lindrande. Principiellt hava statsmakterna också erkänt denna förpliktelse genom exempelvis beviljandet av statsmedel för beredande av arbetslöshetsunderstöd. Med detta understöd lindras emellertid endast den nöd, som uppstår genom arbetslöshet. Den nöd och undernäring, som uppstår genom att arbetsförtjänsterna icke på grund av prisstegringarna förslå för tillgodoseendet av det för livets uppehälle absolut nödvändiga, är lika samhällsskadlig som den genom arbetslöshet framkallade, och det ställes samma krav på statsmakterna för dess avhjälpande.

Vid övervägande av de åtgärder, som från det allmännas sida kunna ifrågakomma för lindrande och avhjälpande av här ovan berörda, av krisen framkallade missförhållanden, torde man utgå ifrån att det icke *bör* eller *kan* påläggas kommunerna, att i den ordning, som det eljes åligger dem, träda emellan för nödens avvärijande genom utdelandet av fattigunderstöd. Arten av de förhållanden, varunder nödtillståndet framkallas, är sådan, att det bör åligga staten att främst genom en effektiv *prisregleringspolitik* undanröja orsakerna med, i vad det gäller de fattiga befolkningslagrens tillgodoseende med de oundgängligaste livsmedlen, direkta tillskott av allmänna medel. På en sådan väg har man slagit in i Danmark, där man genom en »Lov om kommunale Foranstaltninger i Anledning av Dyrtiden og om Dækning av overordentlige kommunale Udgifter» berett kommunerna tillfälle att träffa föranstaltningar för befolkningens förseende med viktiga livsmedel och bränsle, med tillskjutande av medel, dels åvägabrakta genom en speciellt för ändamålet anordnad kommunal inkomst- och förmögenhetsskatt, dels

bestrida av statsmedel, som uttagas genom en statlig konjunkturvinstbeskattning. Därest denna lag utnyttjas i full utsträckning kommer till den 1 instundande november att användas ett belopp av över 20,000,000 kronor, av vilka staten skall tillskjuta hälften. Det torde icke lida något tvivel, att icke vårt gränsland genom denna storslagna anordning i vidsträckt grad förebyggt det rena nödtillstånd, som kristiden hotar att pressa de fattiga befolkningslagren ned uti.

Exemplet synes oss mana till efterföljd även i vårt land. Emellertid måste en anordning, som syftar att genom tillskott av allmänna medel sörja för tillgång åt de mindre bemedlade av de oundgängligaste livsmedlen till rimliga priser, i vårt land läggas efter delvis andra grunder än dem, som kommit till tillämpning i Danmark. De svenska kommunerna ha icke befogenhet att upptaga skatter annat än i den ordning kommunallagarna föreskriva och torde svårligen kunna givas dylik befogenhet för särskilt fall. De äro ock i allmänhet hårt tyngda under höga skatter för täckandet av sina ordinarie utgifter och kunna icke i avsevärd grad ytterligare betungas. Därtill kommer att medel, som skola användas i ovan angivet syfte, lämpligen böra åstadkommas genom en sådan beskattning, som rättvisare drabbar de av krisen framkallade konjunkturvinsterna, än vad en kommunalbeskattning skulle göra. Det tillskott av medel för prisreglering å varor, förnämligast avsedda för de mindre bemedlades behov, som vi vilja ifrågasätta, bör således i huvudsak lämnas av *staten* och av denna anskaffas genom en skärpt och utvidgad konjunkturvinstbeskattning. Därav torde följa, att medlen böra omhänderhavas av ett *statligt* organ och användas för sitt ändamål efter av riksdagen givna allmänna direktiv och efter beslut av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall. Lämpligast torde vara, att medlen omhänderhavas av *statens livsmedelskommission* och användas på förslag av denna. En sådan anordning synes oss så mycket lämpligare, som redan förut under kristiden förekommit fall, då på förslag av statens livsmedelskommission dels staten iklätts ekonomiskt tillskott för åstadkommande av viss prisreglering och dels ställts till kommissionens förfogande på annat sätt åvägabrakta medel för samma syfte. Sålunda har på kommissionens förslag och för att åstadkomma sänkning av priset å vetemjöl staten iklätts rätt avsevärda förluster på det genom statens försorg importerade vetet. Den frivilliga avgift, som svenska rederiföretag iklätt sig har ställts

till livsmedelskommissionens förfogande för att användas till nedbringandet av vissa fraktkostnader, som eljes skulle betunga konsumenterna. Likaledes är ju den av Kungl. Maj:t i utsikt ställda beskattningen av rederinäringen avsedd att reducera prisen å spannmål och fodermedel. På samma sätt har till livsmedelskommissionens förfogande ställts vissa avgifter, som erläggas för export av färsk sill och skola dessa medel av kommissionen användas för reglering av priset å denna vara inom landet. Även i andra fall än de nu nämnda har statens livsmedelskommission ingripit prisreglerande genom tillhandahållande av varor till reducerade priser. Beviljandet av ett kreditiv åt statens livsmedelskommission skulle sålunda blott vara en följdriktig utveckling på en väg, på vilken redan inslagits, men skulle möjliggöra för livsmedelskommissionen att på ett *effektivare* sätt ingripa för tillgodoseendet av de mindre bemedlades behov av billigare livsmedel. Givetvis bör denna verksamhet bedrivas med användandet av de kommunala livsmedelsnämnderna som förmedlande organ och under villkor att dessa utöva en fullt effektiv kontroll. I vissa fall torde lämpligen såsom villkor för åtnjutande av de förmåner, som av statens livsmedelskommission kunna beredas med tillhjälp av ifrågavarande medel, böra krävas något ekonomiskt tillskott även av kommunerna.

För handhavandet av ifrågavarande verksamhet, som komme att ställa ännu större krav på livsmedelskommissionen än vad hittills ställts på densamma — självfallet skulle prisregleringsverksamhet i överensstämmelse med maximiprislag och kompensations-system m. m. alltjämt pågå — vore det önskvärt, att denna erhöles en kompletterad sammansättning som för övrigt av kommissionen själv tidigare påyrkats men då av Kungl. Maj:t avböjts. Livsmedelskommissionen borde förstärkas med ett par representanter för konsumenterna.

Om för bestämmandet av det belopp, som borde för ifrågavarande ändamål ställas till förfogande, lades till grund samma beräkning som i Danmark använts eller ett högsta tillskott av i genomsnitt 8 kronor till varje invånare, skulle det här krävas en summa av i runt tal 40,000,000 kronor. Med hänsyn till rådande förhållanden vore detta väl motiverat. Emellertid skulle mycket vara vunnet om för vårt lands vidkommande *halva* detta belopp komme till användning för att lindra, där nu den ohyggliga dyrtiden pressar ned hela befolkningsgrupper under svältgränsen i nöd och misär.»

Sedan riksdagens vederbörande utskott på anförda skäl hemställt, att motionen icke måtte vinna riksdagens bifall, hade i en utskottets utlåtande bifogad reservation framställning gjorts om anvisande för i motionen omförmälda ändamål av ett belopp å högst 5,000,000 kronor att utgå under förskottstitel. I avseende å grunderna för detta anslags användande anfördes följande:

»Om också en detaljerad plan för de sålunda anvisade medlens användning under förhandenvarande förhållanden icke torde få anses behöfelig eller ens lämplig, så lär det dock icke vara ur vägen att därför uppställa några allmänna anvisningar. Vi förutsätta sålunda till en början, att bestämmandet om dispositionen av större eller mindre del av anslaget alltid och från fall till fall skall träffas av Kungl Maj:t efter statens livsmedelskommissions hörande. I viss mån lär anslaget kunna behöva tagas i anspråk för att genom statens livsmedelskommission eller på annat sätt tillhandahålla lokala livsmedelsnämnder viss vara till priser, som endast på denna väg kunna nedbringas till skälig nivå. I huvudsak synes dock anslaget böra komma till användning för att möjliggöra ett mera positivt ingripande mot dyrtiden från sådana kommuners sida, där detta kan finnas särskilt av behovet påkallat. Ansökningar om dylikt bidrag av statsmedel, åtföljda av fullständig motivering och detaljerad plan för de ifrågasatta åtgärderna, synas av vederbörande kommunala livsmedelsnämnder inom viss föreskriven tid före varje kvartal böra ingivas till statens livsmedelskommission, som särskilt bör yttra sig om, huruvida de ifrågasatta åtgärderna äro av behovet påkallade och i övrigt lämpliga samt vilka villkor och kontrollföreskrifter till förekommande av missbruk, som böra fästas vid statsbidrags åtnjutande. I varje fall böra dessa avse, att den dyrtidshjälp, som lämnas, verkligen endast kommer de mindre bemedlade till godo, aldrig annat än möjligen i form av hyreshjälp får utgå i kontanter samt under inga förhållanden får karaktären av fattigunderstöd. Åtminstone i vissa fall synes det vidare vara på sin plats att begränsa den sålunda anordnade dyrtidshjälpen till sådana mindre bemedlade, som genom kristiden fått sina levnadsförhållanden avsevärt försämrade, till familjeförsörjare, särskilt sådana med barnrika familjer o. s. v. I fråga om bestämmandet av ordningen för och storleken av statens andel i kostnaderna för de sålunda vidtagna kommunala föranstaltningarna bör hänsyn, förutom till nyssnämnda faktorer, tagas till vederbörande kommuns egenskap av dyrort, konjunkt-

terna inom vissa yrkesgrenar å orten samt dess ekonomiska bärkraft. Som regel synes statsbidraget, liksom i fråga om statens bidrag till arbetslöshetens bekämpande, böra uppgå till högst hälften av kommunens egna kostnader för ändamålet, men undantagsvis torde det samma böra kunna utgå med en något större andel, i intet fall dock högre än tre fjärdedelar av totalkostnaden, vare sig återstoden bestrides direkt av kommunala medel eller av medel, som ställts till kommunens förfogande av korporationer eller enskilda.

Några närmare anvisningar, utöver de här meddelade, för beloppets användning synas knappast vara av nöden, då Kungl. Maj:t själfvallet icke utan den mest omsorgsfulla prövning lärer komma att däröver förfoga. Med de oförutsedda behov, olika för olika orter, som med all sannolikhet kunna komma att göra sig gällande, synes det ock vara mest ändamålsenligt, att största möjliga handlingsfrihet därutinnan lämnas åt Kungl. Maj:t. Uti villkoret, att kommunerna själva i regel skola bära en avsevärd del av kostnaderna för de åtgärder de finna lämpligt vidtaga, ligger otvivelaktigt också en god borgen för att även från deras sida nödig försigtighet blir iakttagen.»

Riksdagen får anmäla, att riksdagen på det sätt bifallit ifrågasvarande motion, att riksdagen bemyndigat Eders Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överensstämmelse med de i ovan omförmälda reservation angivna grunder för beredande av lindring i de mindre bemedlades levnadsvillkor genom reglering av priset å för dem avsedda livsmedel, enligt beslut i varje särskilt fall av Eders Kungl. Maj:t, på förslag av statens livsmedelskommission och på villkor av kommunal kontroll i fråga om syftets ernående, använda och av tillgängliga medel, mot framtida anmälan till ersättande, förskjuta ett belopp av högst 5,000,000 kronor.

Stockholm den 14 juni 1916.

Med undersätlig vördnad.